

Teologisk bildning

En utmaning för Svenska kyrkan

ETT SAMTALSDOKUMENT FRÅN SVENSKA KYRKANS
TEOLOGISKA KOMMITTÉ

Denna text är skriven av docent Johanna Gustafsson Lundberg (ordförande i Svenska kyrkans teologiska kommitté) och professor Bengt Kristensson Ugglå (ledamot) i nära samverkan med teologiska kommitténs övriga ledamöter.

Svenska kyrkan

POSTADRESS: 751 70 Uppsala

BESÖKSADRESS: Syslomansgatan 4

TELEFON: 018-16 95 00

FAX: 018-16 96 40

WEBB: www.svenskakyrkan.se

ARTIKELNR: SK23145

ORIGINAL: New Normal

TRYCK: By Wind 2023

Teologisk bildning

En utmaning för Svenska kyrkan

ETT SAMTALSDOKUMENT FRÅN SVENSKA KYRKANS
TEOLOGISKA KOMMITTÉ

Förord

Att bildning är bra håller nog de flesta med om. Men inte utan frågetecken. Vad är bildning? Är bildning och kunskap samma sak? Finns det en särskild sorts teologisk bildning?

Under några år har Svenska kyrkans teologiska kommitté brottats med dessa frågor. Som tidigare ledamot i kommittén har jag själv varit en del av diskussionen. Därför är jag extra glad över att kommittén nu delar sina tankar i denna text. Ämnet är viktigt och ligger mig varmt om hjärtat.

Teologisk bildning – en utmaning för Svenska kyrkan handlar om bildning och demokrati, om folkbildning och om bildningens betydelse för att forma oss som människor. Textens resonemang visar att bildning är mer än kunskap. Bildning förutsätter kunskap *om* någonting – historia, tradition, kultur – men rymmer också dimensioner av tydning, prövning och omprövning. Man kan säga att kunskap behöver tolkning för att leva. Så är det inte minst för Svenska kyrkans fantastiska kulturarv: teologi, text, bön, gudstjänst, kyrkorum, konst och musik.

Tolkning kan beskrivas som själva centrum i det universum vi kallar bildning. Tolkning ger oss redskap att utveckla både kritik och kreativitet, både ett vaksamt omdöme och djärvt nytänkande. Förmågan att förstå, pröva och bedöma är oundgänglig i en tid när information och desinformation flödar och när viktiga värden står på spel.

Bildning är också något som människor delar. Kunskapen växer, förståelsen vidgas i samtal människor emellan. Bildning förutsätter lyssnande, ödmjukhet och intresse för andra. På så vis kan vi säga att bildning är personlighetsdanande.

Allt detta gör Svenska kyrkans församlingar till bildningscentraler – eller med kommitténs ord: tolkningslaboratorier. Vår evangelisk-lutherska tradition ger en stadig teologisk grund. Här finns en positiv syn på kunskap och på den enskildes förmåga att läsa och förstå Guds ord. Redan på 1700-talet var läskunnigheten utbredd i Sverige; en kunskap som gav tidens människor en religiös och så småningom också politisk myndighet.

Under 1900-talet etablerades folkbildningens kunskapsformer med bibelstudier och studiecirkelar. Och i dagens församlingsliv växer och sjuder det av kunskapande: existentiella samtal, föredrag, musik, sång, form och lek. Och, visst, bönen är också en del av den goda bildningen.

Allt detta liv speglar vår tro på Gud som så generöst givit människan de mest förunderliga gåvor: att tänka, lära och skapa. Att ta ansvar och dela med varandra. Bildning är en viktig beståndsdel i det gemensamma bygget av en värld där öppenhet och vidsynthet ger rum åt alla.

Jag önskar er en god läsning!

MARTIN MODEUS,
Ärkebiskop

Teologisk bildning – en utmaning för Svenska kyrkan

Behovet av bildning är något som ofta återkommer och framhålls i samtidens olika debatter. Men vad betyder bildning? Varför är det åter aktuellt att lyfta fram bildningens betydelse? Och vad skulle teologisk bildning kunna innebära i Svenska kyrkan?

Behovet av bildning idag

Talet om "bildningens återkomst" kan förstås mot bakgrund av att vi idag lever i en tid av stor osäkerhet då många upplever splittring och samhället präglas av polarisering. I en sådan situation, då det kan vara svårt att orientera sig, väcks också ett behov av att vårda sina rötter och på nytt söka sig tillbaka i historien, till traditionen och kulturarvet. Det handlar om att kunna komma underfund med varifrån vi kommer och vad vi kan lära av hur tidigare generationer tänkt kring de frågor vi brottas med idag. Hur kan deras brottning med sin tids utmaningar hjälpa oss att i vår egen tid ta ut riktningen framåt?

Bildning framstår i detta avseende som en fråga om att kunna orientera sig både i samtiden och i historien, men också som en förmåga att sätta historia och tradition i dialog med nuet för att på så vis sträcka sig mot framtiden. Att medvetet förstå sig själv som en historisk varelse, som lever i nuet på väg mot

framtiden, kräver inte bara kunskaper, utan också att vi förmår selektera, värdera, organisera och använda denna kunskap. Förmågan att *tolka* framstår i detta sammanhang som en nyckelkompetens för att på ett meningsfullt sätt kunna orientera sig i världen, ordna tillvaron och förstå sig själv. För kyrkan innebär tolkningen även att föra vidare och förnya en tradition. Denna uppgift omfattar både kunskaper om tron och levda erfarenheter av att stå i en tradition i betydelsen att ta emot och gradvis växa in i det som tidigare generationer tänkt och gjort, samt att kritiskt granska, reflektera över och på så vis förnya denna tradition.

Förmågan att tolka är således en viktig dimension av ett samtida bildningsbegrepp. Men insikten om tolkningens betydelse kan också påminna oss om den komplexitet som är förenat med att vara människa tillsammans med andra människor. I samtidens starkt polariserade debattklimat, där tolkningar ofta framförs med kompromisslös självsäkerhet, kan det vara svårt att utveckla en nyanserad och mångfacetterad förståelse av världen. I denna situation skulle en förnyad bildningsdiskussion kunna fungera som en motkraft som balanserar ett samtalsklimat som annars tenderar att premiera förenklingar och auktoritär populism.

En viktig aspekt av vad bildning i allmänhet och teologisk bildning i synnerhet innebär i vår samtid handlar om vilka arenor som finns där det ges möjlighet att kultivera olika former av bildning inom Svenska kyrkan. Hur skulle Svenska kyrkan kunna bli en sådan arena? Kan man tala om Svenska kyrkan som en kunskapsorganisation? Vad innebär det i så fall för vår syn på teologisk bildning? Hur kan ett teologiskt bildningsbegrepp formuleras som såväl fångar dynamiken mellan "dået och nuet" och som kritiskt blickar framåt? Och hur kan bildningens transformativa och formerande aspekter synliggöras och språkliggöras? Hur kan i så fall bildningsdimensionen stärkas i såväl informella som olika institutionella sammanhang inom kyrkan i framtiden?

Teologiska kommittén önskar att bildningsfrågorna får en mer framträdande plats på olika nivåer inom kyrkan. Frågorna ovan kan ses som en ingång i ett

rikt mångfacetterat landskap om kunskapens olika praktiker och sammanhang. Föreliggande text ska ses som en inbjudan till alla som på något sätt har en relation till Svenska kyrkan att reflektera över kyrkans tro och liv utifrån ett bildningsperspektiv. Vi tror att det är en ödesfråga för kyrkans framtid.

Ett vidgat bildningsbegrepp

Varje generation och tid behöver återerövra och på nytt tolka sin tradition för att på ett reflekterat sätt kunna tyda sin samtid på ett sätt som ger mening, hopp och tröst. Också visioner behöver grundas i traditioner. För att kunna navigera i en komplex och komplicerad verklighet är det också viktigt att kunna balansera en reflekterande öppenhet mot det nya mot en kritisk lojalitet med det som genom traditionen framstår som välbekant. Detta återkommande tolkningsarbete gör frågan om bildning ständigt aktuell. Teologisk bildning handlar i detta sammanhang inte bara om lärdom i form av kanon-kunskap, det vill säga kännedom om centrala texter, teologiska doktriner och ställningstaganden, utan innefattar också sådana "bildande" erfarenheter och kunskaper som är förknippade med praktiker av olika slag. Så kan söndagens gudstjänst, samtalet vid kyrkkaffet, mötet med barnens lek och stöj på öppna förskolan eller undervisningen i konfirmandarbetet ge viktiga nycklar för att förstå de olika sammanhang där de kristna berättelserna traderas, människor bildas och där en teologisk bildningskultur kan uppstå. Allt detta bidrar till vårt människoblivande.

Man skulle kunna säga att Svenska kyrkans verksamhet och inre liv rymmer en mängd olika *tolkningslaboratorier*, det vill säga sammanhang där olika tolkningspraktiker aktiveras så att tolkningar bryts mot varandra på ett lika kritiskt och ansvarsfullt som kreativt sätt. Denna mångfald av tolkningar skapar förutsättningar för, och är samtidigt beroende av, förekomsten av en övergripande gemensam bildningskultur där lokala tolkningspraktiker kan prövas, fördjupas och vidareutvecklas. Sammanhanget mellan å ena sidan

det *enskilda* och *lokala* och å andra sidan det *gemensamma* och *delade* behöver språkliggöras och stödjas av både formella och informella mötesplatser. Den bildningskompetens som formas i dessa tolkningslaboratorier erbjuder såväl nya infallsvinklar som möjlighet till kritiskt och kreativt tänkande om sig själv, världen och Gud. Det är en förutsättning för att utveckla en kyrklig bildningskultur.

Med en bildad person menas någon som äger förtrogenhet med det rörliga gränssnittet mellan sig själv och världen och som har kunskaper som sträcker sig också utanför det egna specialområdet. Bildning är alltså ingen exklusiv humanistisk specialitet, utan en gränsöverskridande kompetens som inbegriper såväl samhällsvetenskap och medicin som naturvetenskap, ekonomi, teknik och estetiska ämnen. Ofta uppstår nya och spännande bildningsprocesser just genom tvärvetenskapliga samspel mellan dessa områden. Även om många upplever att en ökad demokratisering, digitalisering och specialisering kan utmana bildningstraditionen, så har alla dessa samtidigt bidragit till en breddning och expansion av bildningsbegreppet.

Bildning handlar alltså om mer än fakta och information. Bildningskompetens hör också ihop med förmågan att utveckla en mångdimensionell förståelse och ett klokt omdöme om hur kunskap kan fungera i olika konkreta situationer. Ibland reduceras bildning till en intellektuell kunskapsexpansion och en kumulativ kunskapssyn där bildning primärt förstås som progression och utveckling. Denna betoning av rationalitet och förnuft – ett arv från upplysningen – beaktar i mindre grad de dimensioner av bildning som rör de omätbara aspekterna av livet. Ett vidgat teologiskt bildningsbegrepp behöver uppmärksamma även dessa dimensioner.

Mot bakgrund av mängden av kunskaper i dagens samhälle, och det slags *kognitiva horisontalisering* som i hög grad är en effekt av det digitala informationssystemet och som gjort det möjligt för nya aktörer att träda fram med kunskapsanspråk, har bildningens villkor blivit mer komplicerade. Ett samtida bildningsbegrepp ställer därför ökade krav på vår förmåga att selektera

och sortera i informationsflödet, men också att värdera kunskapsanspråk genom att på ett systematiskt sätt ställa dem i relation till varandra. Det är viktigt att inte uppfatta olika perspektiv som skilda spår eller att utgå ifrån att de självklart utesluter varandra. Tvärtom behöver vi odla ett fleraspektseende där olika tolkningar kan utmana och berika varandra. Det är inte heller så att ny kunskap ersätter gammal kunskap såsom man ibland föreställt sig. I stället behöver vårt tänkande kompletteras med kunskapande som syftar till att hålla gamla traditioner vid liv genom att ständigt nytolka och förnya dem. Vi behöver alltså både lära nytt och förstå och fördjupa det vi har med oss. När vi vänder blicken mot framtiden är vi, oavsett om vi vill det eller ej, präglade av erfarenheter och kunskaper som föregått oss.

Bildning innebär en reflekterande process där människan utvecklas och rustas till att bli en ansvarig person som kan orientera sig och ta plats i världen – och låta världen ta plats inom sig. I denna mening är bildning en process där olika former av "bildande material" från traditionen aktiveras samtidigt som nya källor ständigt adderas. Bildning inbegriper såväl teoretisk som praktisk kunskap. Därför kännetecknas en bildad person av att hen både har gedigna kunskaper och ett utvecklat omdöme som vägleder agerandet inför olika konkreta och situationsbundna utmaningar. En viktig dimension av samtidens bildningsbegrepp handlar därför om att en människas samlade erfarenheter och reflektioner lägger grund för ett slags *praktisk klokhet* och välinformerat omdöme. I den konkreta situationen vävs således olika perspektiv samman i form av ett slags "tyst" kunskap, kunskaper som så att säga "sitter i kroppen" och som fungerar i praktiken, utan någon manual.

Bildningens historiska rötter

Bildning är inte enbart en övning i lärdom och berör inte bara enskilda delar av våra liv, utan handlar om en andlig, estetisk, etisk och politisk formering som rör hela människan. Ytterst sett reser bildningsbegreppet frågor om

vilka slags liv vi lever och eftersträvar samt vad som karakteriserar ett gott samhälle. På så vis har bildning i vår tid också blivit en demokratisk angelägenhet. Bildning och demokrati hör samman, utan att kunna reduceras till varandra. En demokratisk samhällsform förutsätter att det finns "bildade" människor som kan reflektera, bryta sina tolkningar mot andras övertygelser och ta ansvar för en värld vi delar med varandra.

Ur ett historiskt perspektiv har denna koppling mellan bildning och demokrati varit långt ifrån självklar. Den traditionella bildningskulturen var länge en del av ett privilegiesamhälle; något som samhällets övre skikt medvetet använde för att avgränsa sig mot dem man beskrev som obildade. Begreppet folkbildning illustrerar den ambivalens som präglar bildningsbegreppet. Bildningstraditionens historia är därför också förknippat med ett tydligt makt- och klassperspektiv, då man föreställt sig att en obildad underklass skulle fostras och disciplineras av en privilegierad bildningselit. Folkbildningen kan således både ses som ett initiativ ovanifrån, där det obildade folket ska upplysas, och som ett projekt underifrån, där folket vrider bildningsprivilegiet ur händerna på en elit och därmed lägger grunden för ett vidgat demokratiskt medborgarskap.

Historiskt sett står Sverige i en bildningstradition som knyter an till ett nyhumanistiskt ideal som utformades i tidigt tyskt 1800-talet och som kommit att förknippas inte minst med bröderna Wilhelm och Alexander von Humboldt och Berlinuniversitetet. Utifrån tanken på den enskilda personens självförverkligande genom bildning odlades ett ideal som innebar en kritik dels mot tom utantillkunskap och fruktlösa spekulationer, dels mot krass nyttoinriktad utbildning. Bildning sågs som något bredare och djupare, som inte bara motiverades av samhällsnytta. Bildningen framhölls som något nödvändigt för samhället genom att den syftade till att forma människors hela livsprojekt, inte bara att utbilda dem för en specifik uppgift. Intressant nog brottas våra svenska universitet än idag med samma problematik i en tid då redovisnings-samhället prioriterar formaliserade mätningar framför ideal om formerandet av allsidigt "bildade" människor – som en del av vårt människoblivande.

Behovet av ett vidgat bildningsideal förstärks idag av att den eurocentriska traditionen öppnar sig och utmanas genom att också bildningstraditioner som har sitt ursprung utanför Europa (även om dessa ofta gått under andra beteckningar) alltmer inkluderas. Denna destabilisering av ett eurocentriskt bildningsbegrepp understryker att bildning är ett flerdimensionellt begrepp som historiskt ofta haft med makt och paternalism att göra. Det finns en nära relation mellan att vara bildad och att ha makt över andra. Detta påminner inte minst den kolonialism som varit behäftad med den eurocentriska ordningen. I fråga om vår egen kyrkliga tradition är det viktigt att påminna om att den lutherska reformationen var just ett *folkbildnings*projekt – med en inbyggd ambivalens och spänning mellan det emancipatoriska bemyndigandet av den enskilde ”underifrån” och den auktoritära ambitionen att ”ovanifrån” bilda folket. I kölvattnet av reformationen översattes Bibeln till en mängd olika språk, vilket stimulerade läskunnighet i Sverige och andra lutherska länder. Eftersom kunskap ger makt ledde reformationens bildningsprojekt så småningom också till stora omvälvningar i samhället.

Samtidigt som själva idén att lära människor läsa var en (kyrklig) elits projekt såddes – ironiskt nog – genom just denna disciplinering frön till en emancipation som sedan kom att stärka demokratiskt inflytande. När trycktekniken utvecklats så att biblar, traktater och tidningar blev tillgängliga för bredare lager skapades förutsättningar för en mängd olika slags ”läsare” och därmed också för en omvälvning av de grundläggande maktförhållandena. I Sverige fick folkrörelserna med tiden stort inflytande och anhängarna av folkrörelselutherdomen benämndes betecknande nog ”läsare”. Läskunnigheten hade en tvetydig funktion genom att såväl befordra en disciplinering i kristendoms-kunskap som att bli ett redskap som den enskilde kunde bruka för att kritisera överheten. Men den tidiga svenska läskunnigheten blev en nyckel till 1800-talets nya medborgarrättssträvanden. Att även de fattiga således kunde läsa i de lutherska staterna i Nordeuropa var något unikt i världen.

Bildningens teologiska rötter

När man närmar sig frågor om teologi och bildning är det viktigt att påminna sig att bildningsbegreppet har djupa teologiska rötter, som dock inte alltid uppmärksammas. I ett längre perspektiv kan man härleda bildningstanken tillbaka till Bibeln och skapelseberättelsens tal om att människan är skapad till "Guds avbild" och likhet. Bildning avser då den avbild efter vilken människan är formad och till vilken hen (efter syndafallet) ska återställas. Vidare talas det i Nya testamentet om Kristus som "den osynlige Gudens avbild" och om hur den kristne "återspeglar" Kristus och formas i enlighet med detta livsmönster. Från 1300-talet och framåt utvecklas bildningstanken inom mystiken genom föreställningen om hur Kristus föds i själen och "bildas" i den ordlösa upplevelsen. Denna tanke fungerade vidare som en viktig impuls in i reformationens teologi och har därefter förts vidare i kyrkohistorien. I och med sekulariseringen flyttar bildningen sedan ut i världen utanför kyrkan och förlorar under 1800- och 1900-talen successivt sin teologiska språksättning.

I västvärlden växte universiteten fram i skuggan av Europas katedraler, och med inspiration från denna teologiska tradition blev också universiteten platser för bildning. Men det finns också en historisk linje som går tillbaka till antiken. De gamla grekernas betoning av människans affektiva, fysiska och intellektuella utveckling av sina förmågor fick sitt koncentrerade uttryck i termen *paideia*. Enligt denna tradition är en bildad person inte bara en expert inom ett smalt område, utan en person som behärskar filosofi, matematik, estetik och musik. Men om det antika bildningsidealet lade tyngdpunkten på det stoff och material som ansågs ha en särskild "bildande" förmåga, så kom 1700- och 1800-talens nyhumanistiska bildningsideal alltmer att mera betona individens egen bildande förmåga.

Denna historiska bakgrund spelade en viktig roll för Friedrich Schleiermacher (1768 - 1834), när han i början av 1800-talet utvecklade tankarna för den teologiska fakultetens organisering och prästutbildningens utformning vid det nygrundade Berlin-universitetet. Intressant nog kan han räknas som

både den moderna teologins och den moderna hermeneutikens grundare. Prästutbildningen formades nämligen med utgångspunkt från idén om *utbildning som bildning* och utmärktes av en mångfald ämnen som ansågs var nödvändiga för att "bilda" en präststudent. Schleiermacher menade att den praktiska teologin har en sammanhållande funktion för hela det teologiska vetenskapsområdet och därför betraktas som "teologins krona".

Bildningen och dess nödvändighet för att forma människan till en allsidig och insiktsfull person skulle alltså kunna ses som en viktig komponent i all teologisk utbildning. Teologisk bildning kan inte avgränsas till utbildning utan gäller hela livet och skapar förutsättningar för orientering i Guds värld. Bildning har också med transformation att göra genom att den förändrar oss som personer – det handlar om vårt människoblivande.

Att vara teologiskt bildad är således inte begränsat till att vara beläst eller bevandrad i litteraturen och ska inte heller förstås instrumentellt. Snarare ger teologisk bildning resurser att orientera sig och kompetens att delta i olika tolkningslaboratorier tillsammans med andra. För att en sådan dynamik ska kunna uppstå krävs det att vi som människor har en dialektisk förmåga att både receptivt *bildas* och att vi samtidigt produktivt *bildar* oss – och att modeller och arenor för denna typ av bildningsprocesser utvecklas.

Den som låter sig bildas kommer också att konfronteras med andra traditioner än den egna – i den egna kyrkan, andra samfund, olika religioner och livsåskådningar – på ett sätt som både ifrågasätter och fördjupar den egna positionen. Bildningsprocesser i en kyrklig kontext innehåller alltså väsentliga drag av negativitet, förlust och självkritik. Den kristna människosynen utgår ifrån att människan kan finna sig själv först i mötet med den andre; ja, till och med att människan måste förlora sig själv för att vinna sig själv (Joh. 12:24). Att bildning också handlar om att konfronteras med den andre är därför väsentligt. Det handlar inte bara om att stärka det teologiska självförtroendet och förmågan att möta den som tänker annorlunda utan att känna sig hotad, utan också om att finna fram till en egen position.

Den reformatoriska traditionen är också i sig en bildningstradition. Martin Luther polemiserade mot renässanshumanismen, men han tog även intryck av och delade flera av dess utgångspunkter. Det rör till exempel betydelsen av språkstudier, den filologiska behandlingen av texter, intresset för antiken, den höga uppskattningen av retoriken och inspirationen från Erasmus utgåva av Nya testamentet på grekiska. Den humanistiska bildningstraditionen fungerade således som en förutsättning för reformationens nyläsning av Bibeln. Allmän skolgång med humanistiska ämnen för både flickor och pojkar blev också ett angeläget reformatoriskt ärende, inte minst för Philip Melancthon när han utvecklade sitt pedagogiska program.

Man skulle kunna hävda att teologer bär på en alldeles särskild tolkningskompetens. Genom teologistudiet övas man i att vända och vrida på texter, att sätta dåtid i relation till nutid, att försöka förstå det obegripliga och att adressera det ömtåliga.

Det finns tillfällen när den karta vi använder oss av för att orientera oss inte längre stämmer eller visar sig innehålla allvarliga brister. Den vetenskapliga revolutionen, uppkomsten av ett historiskt medvetande, demokratins framväxt, samhällskriser och insikten om globala, etniska och genusrelaterade orättvisor har på olika sätt tvingat fram ett ifrågasättande av tidigare teologiska orienteringsförsök. Reformationen i sig innebar ju också ett teologiskt brott som på många sätt problematiserade traditionens förutsättningar och ställning. Mötet med pandemins utmaningar och klimatkrisen tvingar oss idag att på samma sätt tänka nytt och tolka världen på nya sätt tillsammans med andra. För detta är teologisk bildning en helt nödvändig förutsättning.

Sammantaget kan sägas att teologisk bildning måste ses som en ytterst angelägen fråga för Svenska kyrkan. Det reser emellertid också frågor om vilka forum som idag erbjuds för teologisk fördjupning, reflektion och som kan bidra till utvecklandet av en teologisk bildningskultur. Vi behöver en gemensam värld av teologi som vi kan dela med varandra och som möjliggör både kritiska och konstruktiva samtal. Denna bildningsproblematik ställer också krav på Svenska kyrkan som kunskapsorganisation.

Traditionsförmedling och bildningskulturer

Utifrån ett teologiskt bildningsbegrepp blir förtrogenhet med den egna traditionen och förmågan att med hjälp av lika mycket kritiskt som konstruktivt tänkande placera in sig själv och det egna sammanhanget i en vidare kontext viktigt. En sådan traditionskompetens verkar i vår tid dock alltmer bli en bristvara. En teologiskt bildad person ska kunna tala med trygga kunskapsanspråk, utan att hävda någon form av tolkningsföreträde som blockerar för fortsatt dialog. Det bygger på förvisning om att det både finns något mer att lära och förstå och att den egna traditionen kan bidra till människors gemensamma bildningsresa.

Kyrkan är ett redskap för tro och evangelium, i linje med Augsburgska bekännelsen: "Kyrkan är de heligas samfund, i vilket evangelium rent förkunnas och sakramenten rätt förvaltas." Ordet och sakramenten delas och tar gestalt i människors liv i historien – och inom ramen för en trinitarisk bekännelse som innefattar såväl Skaparen som Frälsaren och Livgivaren. När vi talar om Svenska kyrkan och dess tradition talar vi därför om något komplext: en hybrid av teologi, tro, historia, politik, kultur – och naturligtvis alla de människor som genom historien levt och tolkat traditionen.

Begreppet tradition är värdeladdat och kan också uppfattas som ett kontroversiellt begrepp som inte låter sig definieras på ett enkelt sätt. Dess innebörder förhandlas utifrån ett mångdimensionellt socialt och teologiskt arv som traderas. En tradition lever bara om det finns människor som lika kritiskt som kreativt *tar emot, bearbetar och överlämnar* traditionen till nya generationer. Det inbegriper alltså såväl något "inre", som berör våra värderingar, vår tro och våra ideal, som något "yttre", i form av till exempel texter, lagar och utsagor. Men traditioner rymmer också beteenden (arbetsformer, seder och bruk), institutioner (gemenskapsstrukturer, organisering) och föremål i form av lokaler, redskap och kläder.

En bildningskultur med en mångfald uttryck

Ett sätt att förstå traditioner är att se dem som något man "gör", som *praktiker* som kommunicerar mening på olika sätt. Svenska kyrkans tradition kan således beskrivas som en praktik där muntligt och skriftligt språk, bilder, symboler, ljud, gester, byggnader, artefakter uttrycker Svenska kyrkans tro. Vi lyssnar till förkunnelsen och vittnar själva om vår gemensamma tro. Vi läser och tolkar bibeltexter – och tyder samtidigt våra liv. Vi möter bilder och symboler i varje kyrkorum. Vi hör orgelns mäktiga brus eller det porlande vattnet när det hälls i dopfunten. Vi ser prästens rituella gester när hen höjer kalken och sin hand i en välsignande gest och vi tecknar kanske själva ett kors över våra hjärtan. Och vi brukar artefakter i form av dopfont, nattvardskärl, liturgiska kläder, kollektåvar, ljusbärare och så vidare. Om betydelsen av detta "görande" finns det mycket kunskap och reflektion att hämta från den tidiga kyrkan. Flera av kyrkofäderna framhöll betydelsen av att delta i praktikerna, att göra dem och växa in i dem för att kanske först senare förstå deras teologiska innebörd. I vår tids polariserade debattklimat ropas det ofta på tydlighet och mer kognitiv kunskap om lärosatser och doktriner. Det är dock en allt för snäv syn där den kunskap och den successiva växt in i traditionen som görandet av och delaktigheten i riterna och liturgin erbjuder ofta förbises.

Denna bredd av kunskap och uttryck främjar möjligheterna att ta emot och aktivt vidareförmedla traditionen. Konst är ett ofta förbiset uttryck för att tradera tro, som till exempel bildkonst, textilkonst och skulpturer som också finns i våra kyrkorum. Psalmer som inte minst i en reformatorisk tradition varit så viktiga för att förmedla bibelberättelser och läroinnehåll hör också hit. Varje konstnärligt uttryck kan samtidigt fungera som en resurs för tolkning av tron. Men i takt med minskad förtroendet med kristen tradition riskerar konstens uttryck i kyrkornas arkitektur att gå förlorade. En levande tradition värnar därför konsten och dess traditionsförmedlande roll och uttryck för tron.

Samtidigt som rit, språk, rum och konst bildar en (sakramental) ram för traditionen är det också viktigt att komma ihåg hur de vardagliga aspekterna av traditionen kommer till uttryck. I en luthersk tradition står vardagslivet i centrum och ges hög teologisk betydelse. På söndagen är vi som kyrka församlade till gudstjänst, från måndag till lördag är vi som kyrka utspridda i samhället, insatta i våra kallelser. Det är i vardagens kallelse som vi tjänar vår medmänniska och som vi lever våra dopliv i form av en livstydning som är en integrerad del av kyrkans bekännelse.

För att kunna vara med och "göra" traditionen krävs en samhörighet med kyrkans gemenskap, teologisk kunskap och kännedom om lärofrågor. Detta innefattar också den implicita teologiska grammatik som vanligtvis bara uttrycks i olika praktiker. Först i mötet med sådant som står emot bekännelsen behövs denna göras explicit och tydlig. Det är därför en teologisk tradition behöver teologer som har just teologin som sin särskilda uppgift och sitt ansvarsområde. Prästen bör självfallet uppfattas som en "församlingens teolog", men inom ramen för tanken om det allmänna prästadömet skulle man i en luthersk tradition kunna hävda att teologin är en gemensam angelägenhet. Det är församlingens samlade uppgift att hålla liv i det tolkningslaboratorium där teologin och traditionen utvecklas.

Traditionen regleras dock inte bara av sitt eget historiskt givna innehåll. De människor som bär upp traditionen har samtidigt med sig sina egna livserfarenhet och kunskaper. Om kyrkans teologi ska kunna fungera livstydande måste den därför kunna sättas i samklang med allt vi som människor i övrigt vet om tillvaron. Det pågår, medvetet och omedvetet, en ständig förhandling om vilka byggstenar och vilket regelverk som ska gälla i varje tid. Tradition och kritik är i detta dynamiska sammanhang intimt förknippade. Utan kritiskt tänkande och ett reflekterande samtal riskerar traditionen att stelna och till och med bli skadlig för människor. Feministteologin, befrielsesteologin, queerteologin och den postkoloniala teologin visar att historien och samtiden är fylld av exempel på religiösa traditioner som förtrycker och förminskat människor i stället för att bidra till liv och möjliggöra växt. Latinens *traditio*

kan både betyda föra vidare och förråda. På det viset påminner traditionsbegreppets etymologiska bakgrund om vikten av kritiskt tänkande.

Tolkning är inte ett fritt subjektivt skapande utan referenser, utan handlar om ett skapande som är *bundet* till något som redan föreligger, något givet. Den teologiska bildningsprocessen befinner sig med andra ord i en dialektik av bundenhet till något givet och (ny)skapande frihet.

En viktig fråga är hur vår tradition kan föras vidare och utvecklas och förändras så att den förblir ett stöd för människors livstydning. Traditionen lever när det finns människor som upprätthåller dess värden och praxis. Att "leva traditionen" är också att vara med om att påverka och forma den för framtiden. En levande tradition förutsätter enskilda och gemenskaper som lever av, praktiserar och ständigt reflekterar över dess innehåll.

Svenska kyrkan som kunskapsorganisation

Vidden och djupet av den förändring Svenska kyrkan genomgått det senaste seklet är ännu svårt att överblicka och bedöma. Att i denna situation ställa frågor om hur kyrkan fungerar som kunskapsorganisation och betydelsen av teologisk bildning är förenat med betydande utmaningar. Vilka arenor finns då där man söker förstå och förklara olika teologiska ställningstaganden? Hur fungerar teologiska argument?

Bildningsperspektivet påminner oss om att utvecklingen av kunskap måste kopplas samman med att människor samtidigt får göra bildningsresor – kunskapsresor som ytterst syftar till att man som människa "blir den man är". I en kyrklig kontext måste en sådan förståelse av bildning sammanlänkas med förståelsen av frälsning som *recapitulatio* – Guds återställelse av skapelsen.

Att bli kristen är att bli människa, helt i linje med den kristna bekännelsen. Kyrkan är den äldsta kunskapsorganisationen i vårt samhälle. Därför är det ingen tillfällighet att så mycket av hur vi fortfarande hanterar och organiserar kunskap härstammar just från klostren, katedralerna, katekeserna och kapellen. Från klostren kommer studieteknik och tidsorganisering, universitetens kultur formades av närheten till katedralerna, katekesundervisningen bidrog starkt till ökad läskunnighet och i och kring (missions)kapellen frodades en ny demokratiskt sinnad folkbildning som tog medborgarna på allvar som myndiga personer.

Det finns således också starka historiska skäl till att kyrkan betraktar kyrkan som en kunskapsorganisation. Eller uttryckt med denna texts ambitioner: att kyrkan åter ser sig själv som en arena för en levande bildningskultur och därmed som en infrastruktur för transformation. I kölvattnet av tro och vetande-debatten har dock teologi och kyrka ofta intagit en överdrivet defensiv inställning till att relationen mellan teologisk forskning och utbildning och kyrkoliv har kommit att präglas av osäkerhet. På universiteten har detta exempelvis resulterat i att teologjämna utvecklats på ett omvänt sätt jämfört med högskolesystemet generellt. Övriga fakulteter och discipliner har inte bara uppmanats, utan faktiskt ålagts, att bygga nära samarbeten med aktörer i det omgivande samhället och samverka kring forskning och undervisning. Samtidigt har teologerna, delvis kvästa av sin historia, delvis tvingade av myndigheter på grund av samma historia, dragit sig tillbaka från de avnämare och samverkanspartners som skulle kunnat generera nya kreativa allianser. Denna separation mellan akademi och kyrka har sedan förstärkts ytterligare genom att Svenska kyrkan byggt upp ett utbildningsinstitut (SKUI) med svag akademisk status och legitimitet. Sammantaget har den kyrkliga utbildnings- och professionsutvecklingsmiljön – och den kyrkliga bildningskulturen - kommit att isoleras från det vidare vetenskapliga samtalet.

Teologiska bildningskulturer i Svenska kyrkan – en ödesfråga

Svenska kyrkan befinner sig i en situation då vi behöver ta ett större och mer systematiskt grepp om hur kyrkan som kunskapsorganisation ska kunna utvecklas och fungera mera framgångsrikt i en ny tid. För att säkerställa att detta inte bara ska handla om utbildning och fortbildning av kyrkliga medarbetare, utan också inbegriper såväl formella som informella kunskapsarenor för *alla* inom kyrkan, ser vi stora fördelar med att ett sådant genomgripande arbete förs i termer av *teologisk bildning*.

Det finns en del principiella överväganden som behöver göras när det gäller teologibegreppet i bildningsdiskussionen. Hit hör ett klagörande av argumentationsmodeller för normativa teologiska överväganden i en evangelisk-luthersk kyrka. Vi behöver kvalificera den religiösa erfarenheten och det religiösa språkets teoretiska status och teologiska halt (vilket inkluderar såväl bibelteologi och bekännelseskriterier som dogmer). Vi behöver också bearbeta frågor om vilken roll liturgiska och personliga "uttryck" spelar för en kristen bildningskultur och förståelsen av kristen identitetsbildning samt hur uppbyggnaden av ett dynamiskt fungerande lärosystem kan stimuleras.

Precis som i andra organisatoriska sammanhang finns det i kyrkan en tendens till att ett ekonomiskt och juridiskt tänkande tar över och försvårar möjligheterna att bygga en stark kyrklig och medveten kunskapsorganisation präglad av en levande kultur av teologisk bildning. Detta är en ödesfråga. Vi menar därför att det behövs en reformation av organisationskulturen där tolkningslaboratorierna lyfts fram, aktivt värnas och ges utrymme.

Samtidigt som kunskapen om vår teologiska tradition bör stärkas och fördjupas behöver också värnandet av det vi i denna text karakteriserat som "görandet" i kyrkan betonas. Det handlar om de aspekter av att vara kyrka som inte omedelbart låter sig förstås eller fångas i ett kognitivt språk eller

intellektuell analys. Att successivt växa in i traditionen med alla dessa dimensioner gör den teologiska bildningen till en transformativ process präglad av dialektiken mellan den givna traditionen och de kommunikationsgemenskaper där olika tolkningar bryts mot varandra.

För att detta ska komma till stånd bör Svenska kyrkan på alla nivåer fundera över vilka såväl formella som informella infrastrukturer för bildning som idag erbjuds och som framöver skulle kunna utvecklas. Vi menar att tiden är inne för ett omtag och nytag med dessa frågor. Att göra detta med hjälp av begreppet teologisk bildning, och med utgångspunkt från ett vidgat bildningsbegrepp, har en rad fördelar: det knyter samman frågor om människor och kunskaper, praktiker och teorier, existentiella och institutionella dimensioner. Det mångdimensionella begreppet teologisk bildning kopplar dessutom samman den personliga bildningsresan med traditionens kunskapssystem. Svenska kyrkan måste hitta nya former för denna typ av bildningsprocesser.

Med utgångspunkt i begreppet teologisk bildning – och i förlängningen av det framgångsrika nationella programmet Lärande och undervisning – befinner sig Svenska kyrkan nu i ett utmärkt läge för att åstadkomma ett verkligt kunskapslyft. Givet de ansevärdiga resurser Svenska kyrkan har till sitt förfogande förväntar vi oss att det utvecklas såväl visioner som konkreta handlingsplaner som kan stimulera teologisk bildning på alla nivåer i kyrkans liv. Men för att Svenska kyrkan med trovärdighet ska framstå som en organisation som tar frågorna om teologisk bildning på djupaste allvar krävs särskilda satsningar på kontrakts- och stiftsnivå och på nationell nivå, som kan fungera som stöd för de lokala församlingarnas teologiska reflektioner och bildningsprocesser. Först då skulle ett verkligt kunskapslyft – eller till och med en bildningsrevolution – kunna äga rum.

Källor i urval och tips för vidare läsning

Ahlskog, Jonas (red); *Människans allsidiga utveckling: Essäer om bildningens i tjugoförsta århundradet – en del av SFV-projektet Bildningskraft* (Helsingfors: Svenska Folkskolans Vänners skriftserie, nr 230, 2021).

Bornemark, Jonna; *Horisonten finns alltid kvar: om det bortglömda omdömet* (Stockholm: Volante 2020).

Burman, Anders & Per Sundgren (red.); *Bildning: Texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman* (Göteborg: Daidalos 2010).

Gustafsson Lundberg, Johanna; "Tolkning och teologisk literacy. Två avgörande förmågor för kyrkligt ledarskap i en polariserad tid", i: red. Fahlgren, S., Halldorf, J., Sidenvall, E., Wejryd, C. *Så är det inte hos er: kyrkligt ledarskap i organisationsteoriernas värld* (Verbum 2020).

Gustavsson, Bernt; *Bildningens dynamik: Framväxt, dimensioner, mening* (Göteborg: Korpen 2017).

Kristensson Uggla, Bengt, *Gränspassager: Bildning i tolkningens tid* (Stockholm: Santérus Bokförlag 2012).

Kristensson Uggla, Bengt, *En strävan efter sanning: Vetenskapens teori och praktik* (Lund: Studentlitteratur 2019).

Sigurdson, Ola, *Vad är teologi? Teologisk bildning i akademi, kyrka och samhälle* (Stockholm: Katedralakademin 2022).

Sörlin, Sverker, *Till bildningens försvar: den svåra konsten att veta tillsammans* (Stockholm: Natur & kultur 2019)

Vikström, Björn, *Vi måste nötas mot varandra: Utredning av Svenska kyrkans prästutbildning*. (Svenskakyrkans utredningar; No. 2022:1). Svenska kyrkan.
<https://www.svenskakyrkan.se/utredningar>

"... och lär dem. Ett biskopsbrev om lärande och undervisning" (2021)
<https://www.svenskakyrkan.se/biskopsbrev-om-larande-och-undervisning>

Under de senaste åren har det talats mycket om bildning. I Svenska kyrkans sammanhang har begreppet teologisk bildning blivit viktigt. Att bildning är bra håller nog de flesta med om. Men vad innebär den?

I *Teologisk bildning - en utmaning för Svenska kyrkan* skriver Johanna Gustafsson Lundberg och Bengt Kristensson Uggla:

Med en bildad person menas någon som äger förtrogenhet med det rörliga gränssnittet mellan sig själv och världen och som har kunskaper som sträcker sig också utanför det egna specialområdet. [...]

Bildning handlar alltså om mer än fakta och information. Bildningskompetens hör också ihop med förmågan att utveckla en mångdimensionell förståelse och ett klokt omdöme om hur kunskap kan fungera i olika konkreta situationer [...]

Bildning innebär en reflekterande process där människan utvecklas och rustas till att bli en ansvarig person som kan orientera sig och ta plats i världen – och låta världen ta plats i sig.

Johanna Gustafsson Lundberg är docent och ordförande i Svenska kyrkans teologiska kommitté. Professor Bengt Kristensson Uggla är ledamot i kommittén. I *Teologisk bildning – en utmaning för Svenska kyrkan* – beskriver de teologisk bildning som en ödesfråga för Svenska kyrkan.